

NICOLAE TITULESCU ȘI PLANUL BRIAND DE UNIUNE EUROPEANĂ

SIMION COSTEA

Președintele Adunării Ligii Națiunilor care a dezbătut Planul Briand

În calitate de președinte al celei de-a 11-a Adunări a Societății Națiunilor, N. Titulescu a ținut discursul de închidere a sesiunii, la 4 octombrie 1930. El a trecut în revistă problemele principale abordate în dezbaterile Adunării, care au avut ca scop ultim menținerea și organizarea păcii în lume. Pentru unele din aceste probleme Adunarea a găsit soluții imediate care puteau fi transformate într-o realitate tangibilă dacă guvernele dovedeau voința politică de a le înlăptui. Pentru alte probleme, schimbul de idei între guverne a deschis drumuri noi pentru continuarea dezbaterii¹.

Potrivit lui Titulescu, în nici un domeniu nu se putea constata vreun regres, căci peste tot s-au făcut mari și vădiți pași înainte, singura chestiune controversată fiind dacă ritmul înaintării a fost destul de accelerat. Nu întâmplător, în contextul acestor aprecieri foarte optimiste, Titulescu menționa dezbaterea Planului Briand de Uniune Europeană, sugerând că era prima și cea mai însemnată problemă abordată de Adunarea Ligii Națiunilor din septembrie 1930. Examinarea acestui subiect în cadrul Adunării a determinat discuții importante, din care a rezultat că problema Uniunii Europene interesa întreaga Societate a Națiunilor. Problema Uniunii Europene va rămâne pe ordinea de zi a lucrărilor Ligii Națiunilor pe același plan cu problemele arbitrajului, securității și dezarmării, până când se va adopta “o soluție fericită și definitivă”, susținea Titulescu².

Trecând apoi la prezentarea celorlalte chestiuni abordate de Adunare, președintele Titulescu a arătat că reprezentanții guvernelor membre 1) au adoptat Convenția pentru ajutorarea financiară, semnată solemn de 28 de state; 2) au ales pe noii judecători ai Curții Permanente de Justiție Internațională și și-au exprimat dorința de a vedea Protocolul din 1929 intrând în vigoare de îndată ce va fi posibil; 3) au discutat chestiunea minorităților și au recunoscut cu toții că cea mai bună soluție în

¹ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, București, 1967, p. 332-333.

² *Ibidem*.

această problemă constă într-o colaborare sinceră și loială între minorități și guvernele de care acestea depindeau; 4) au hotărât să convoace înainte de sfârșitul anului 1930 Comisia pregătitoare a Conferinței pentru dezarmare; 5) au preconizat pentru un viitor apropiat convocarea unei conferințe generale pentru limitarea fabricării de droguri; 6) în Comisia a IV-a au decis reorganizarea Secretariatului General al Societății Națiunilor. Adunarea și-a asumat, ca sarcină de viitor, să organizeze o acțiune comună pentru a pune stavilă crizei economice mondiale. În acest sens, președintele Titulescu insista asupra necesității unei solidarități morale și politice între popoarele lumii, în pofida divergențelor dintre ele³.

Demersuri diplomatice de promovare a ideii de Uniune Europeană

Disponând de prestigiul conferit de înalta funcție de președinte al Adunării Ligii Națiunilor, ministrul român a susținut atât interesele naționale ale țării sale cât și Planul Briand de Uniune Europeană în cadrul unui turneu diplomatic în Italia, Franța și Marea Britanie. El a efectuat o vizită la Vatican, unde, la 30 octombrie 1930 (între orele 12 și 12.30), s-a întâlnit cu Papa Pius al XI-lea, amândoi exprimându-și satisfacția pentru votarea în Parlamentul României a Concordatului dintre România și Sfântul Scaun. Papa l-a încurajat pe Titulescu să-și continue politica de pace, de patriotism fără ură și de rezistență în fața ostilității regimului sovietic ateist⁴.

În după-amiaza aceleiași zile, Titulescu s-a întâlnit la Roma, în Palazzo Venezia, cu Grandi și cu Mussolini, care s-au arătat foarte amicali. Titulescu le-a expus îngrijorarea sa cu privire la repercutedările posibile ale politicii revizioniste italiene asupra României. Ideea centrală a guvernului Italiei era că Franța a părăsit amicitia italiană și prin urmare Italia era nevoită să-și caute puncte de sprijin în altă parte și să accepte ca pe o fatalitate să ducă o politică pe care ar fi repudiat-o în urmă cu doar câțiva ani. În privința temerii României în fața amenințării sovietice în 1930, Mussolini și Grandi considerau că Uniunea Sovietică nu va ataca România. Cu privire la revizuirea Tratatelor, Mussolini a spus categoric că "România este în afară de cauză. Revizuirea nu vizează România". Italia nu acorda atunci sprijin Ungariei pentru o revizuire a granițelor României. Dar Titulescu a răspuns că revizuirea granițelor Iugoslaviei și Cehoslovaciei era la fel de păgubitoare pentru România, "căci granițele sunt solidare: începi cu una și sfârșești cu alta. Acesta este războiul. Revizuirea nu este o soluție de pace". În replică, Mussolini a spus că el se gândea la revizuirea politică și economică, nu la revizuirea teritorială și că, în orice caz, România era "în afară de cauză". Titulescu era însă îngrijorat că politica Italiei determina o stare de spirit periculoasă în statele revizioniste. Pentru detensionarea relațiilor internaționale, Mussolini a propus ca soluție încheierea granițelor a unui acord franco-italian. Mussolini

³ *Ibidem*, p. 333-338.

⁴ Jacques de Launay, *A cincea valiză. Titulescu și Europa*, Ed. Agni, București, 1993, p. 61-63.

credea că Briand era singurul om politic francez cu care se putea înțelege, deoarece era flexibil și înțelegător. Dar dictatorul italian era nemulțumit de faptul că Briand a propus Planul de Uniune Europeană⁵.

În replică, Titulescu a pledat pentru Planul Briand de Uniune Europeană în fața lui Mussolini. Diplomatul român a explicat că lansarea acestei idei a fost determinată de faptul că Briand credea efectiv în ea. Titulescu însuși era convins că ideea de Uniune Europeană se va realiza într-o zi, fie că se dorea sau nu aceasta. El aprecia că Memorandumul Briand a făcut într-adevăr o eroare, aceea de a subordona economicul față de politic, dar această eroare era doar într-un titlu de capitol, în timp ce capitolul în ansamblu era acceptabil pentru toată lumea. În orice caz, Mussolini și-a exprimat dorința de a se înțelege cu Briand⁶.

În raportul său diplomatic strict confidențial pe această temă, trimis din Paris la 5 noiembrie 1930, către regele Carol al II-lea și către președintele Consiliului de Miniștri, G.G. Mironescu, ministrul român Nicolae Titulescu s-a concentrat asupra impactului direct al politicii revizioniste a Italiei asupra României⁷.

Apoi Titulescu s-a deplasat la Paris, la Quai d'Orsay, unde s-a întâlnit, la 6 noiembrie 1930 (orele 11.30-12.30) cu ministrul de Externe al Franței, Aristide Briand. Ministrul român i-a comunicat lui Briand declarația lui Mussolini că nu se putea înțelege decât cu el. Faptul îi apărea firesc lui Briand, care a căutat să-i dea satisfacție lui Mussolini în toate problemele: 1) a acceptat cererea Italiei de a participa la Pactul de la Locarno; 2) a redeschis chestiunea Marocului; 3) a amânat semnarea Tratatului franco-iugoslav; 4) a încheiat Tratatul de bază franco-italian; 5) i-a făcut concesii în Tripolitania și Tunisia. Dar politica lui Briand de conciliere și concesii nu a domolit agresivitatea revizionistă a lui Mussolini. În 1930, Mussolini susținea insistent paritatea navală interzicând Franței pentru veșnicie să depășească nivelul de înarmare al Italiei. Briand nu putea accepta aceasta, deși dorea să se ajungă la un acord franco-italian, acord dorit și de Titulescu. Briand i-a spus lui Titulescu că el a propus planul de Uniune Europeană pentru a combate bolșevismul și pentru a pune resursele financiare ale Franței în slujba păcii, prin intermediul Societății Națiunilor. Franța își va ajuta financiar țările prietene, apoi țările Europei Centrale. Briand era dispus să ajute și Germania prin credite pe termen lung. De aceea el dorea un acord cu Italia, în cadrul programului său⁸.

Pledoarie pentru Uniunea Europeană la Universitatea Cambridge

După aceste întâlniri, Titulescu s-a întors la Legația Regală a României din Londra, iar la 19 noiembrie 1930, la Universitatea din Cambridge a susținut faimoasa conferință intitulată "Progresul ideii de pace". Conferința, susținută în limba engleză în fața profesorilor și studenților prestigioasei universități, a publicului și presei,

⁵ *Ibidem*, p. 63-66.

⁶ *Ibidem*.

⁷ N. Titulescu, *Documente diplomatice*.

⁸ J. de Launay, *op. cit.*, p.66-67.

adresată opiniei publice engleze și internaționale, a constituit o pledoarie a președintelui Adunării Ligii Națiunilor pentru opera de pace înfăptuită de forumul de la Geneva, pentru soluționarea crizei economice prin cooperare internațională, pentru menținerea granițelor existente și pentru construirea Uniunii Europene⁹.

Combătând ideilor analiștilor “realiști” care ironizau “vorbăria inutilă de la Geneva”, Titulescu sublinia că “atâta vreme cât popoarele își vorbesc unele altora, ele nu recurg la arme”. Pacea era, în opinia sa, în primul rând o stare de spirit. Dar în 1930, pacea era împiedicată să domnească în spirite de patru cauze majore: 1) neînțelegerile între foștii aliați din Antanta; 2) reacția revizionistă a națiunilor învinse în Primul Război Mondial; 3) amenințarea sovietică și 4) criza economică. Pentru a soluționa criza economică, statele învinse revendicau revizuirea tratatelor, anularea datoriilor, restituirea vechilor teritorii pierdute pentru a-și reface vechea unitate economică, statele învingătoare doreau să-și păstreze beneficiile cucerite prin război, iar statutul sovietic și partidele comuniste reclamau schimbarea orânduirii social-politice existente. Titulescu, apelând la experiența sa de reprezentant al României la Adunările Societății Națiunilor, de fost membru al Consiliului Ligii Națiunilor și de actual președinte al Adunării Societății Națiunilor, își exprima convingerea că singurul remediu al acestei crize mondiale grave era cooperarea internațională, asocierea între popoarele cu interese opuse pentru atingerea unui țel comun, în cadrul Ligii Națiunilor. Dimpotrivă, alianțele între state învingătoare și state învinse făcute în afara Societății Națiunilor duceau la război, spunea ministrul român, cu gândul probabil la colaborarea revizionistă germano-rusă întemeiată pe Tratatul de la Rapallo (1922)¹⁰.

Titulescu aducea argumente pentru a susține că Liga Națiunilor avea realizări concrete pe calea reconcilierii popoarelor după Primul Război Mondial și a cooperării internaționale. Astfel, cu ajutorul Societății Națiunilor, la doar câțiva ani după război, statele învingătoare au acordat la două țări învinse, Austria și Ungaria, împrumuturi pentru reconstrucția lor economică, ce s-a și înfăptuit în practică. Statele învingătoare central-europene au acceptat anularea de fapt a reparațiilor pe care Austria și Ungaria aveau datoria să li le plătească. Pactul de la Locarno (1925) nu ar fi fost posibil fără concursul Ligii Națiunilor. Majoritatea covârșitoare a statelor a recunoscut jurisdicția Curții Internaționale de Justiție de la Haga privind arbitrajul în diferendele cu caracter juridic. Societatea Națiunilor a contribuit la succesul Conferinței de la Haga (1930) privind reducerea sau anularea reparațiilor ce trebuiau plătite de Germania, Austria, Ungaria și Bulgaria. La Geneva, în septembrie 1930, 27 de state au semnat Convenția de asistență financiară prin care își asumau obligația de a ajuta cu banii lor un membru al comunității internaționale, victimă a unei agresiuni, aceasta chiar când respectivele state nu erau amenințate¹¹.

⁹ N. Titulescu, *Documente diplomatice*, p.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

Desigur, Liga Națiunilor avea deficiențe, iar criza economică determina “o lipsă de mentalitate pacifică”, deoarece “foamea poate aduce toate relele”, declara Titulescu. Analizând criza economică mondială, el considera că, pe de o parte, statele industriale sufereau de șomaj și din lipsă de debușuri, iar pe de altă parte statele agricole erau lipsite de utilaj economic și aveau un standard de trai foarte redus. Rezolvarea problemei era, în opinia sa, ca toate statele să pună în comun, după un plan rațional, capacitățile lor de producție și de consum. Țările agricole din Europa Centrală și de Sud-Est erau lipsite de capital și aveau mare nevoie de împrumuturi externe pentru care doreau să plătească dobânzi exagerate (de peste 10%), numai să le primească. Dar nu primeau împrumuturile cerute, deși în țările industriale ale Europei Occidentale capitalul era atât de abundent încât devenea steril, producând un profit foarte mic (de doar 1% pe an). Aceasta deoarece țările vest-europene nu aveau încredere să crediteze țările est-europene, fapt ce agrava criza economică și ducea la război. Titulescu aprecia că acordarea de credite “nu este azi numai un izvor de profit: el este un izvor de pace”. El făcea o pledoarie pentru ca Marea Britanie să crediteze țările est-europene și mai ales România. El propunea ca Societatea Națiunilor, la cererea statelor interesate, să examineze situația lor reală și să certifice dacă merită sau nu încrederea pentru a primi capitalul necesar restaurării lor economice. De altfel chestiunile economice și mai ales cea a crizei agricole au fost pe primul plan al dezbaterilor Adunării a 11-a a Ligii Națiunilor din septembrie 1930 (de sub președinția lui Titulescu). În concepția sa, criza economică putea fi soluționată prin cooperare internațională în cadrul Societății Națiunilor¹².

Considerăm că Titulescu reitera aici tezele ministrului român V. Madgearu (eminentul economist), teze promovate de România atât la Adunarea Ligii Națiunilor din septembrie 1930 și în dezbaterile Planului Briand de Uniune Europeană, cât și la conferințele statelor agrare de la București, Sinaia și Varșovia din vara aceluiași an.

Titulescu considera că, în sistemul păcii, statele învingătoare trebuiau să-și reducă armamentele, în timp ce statele învinse și le-au redus deja prin Tratatul de Pace. Statele învingătoare doreau să-și reducă armamentele deoarece nu mai aveau nimic de revendicat și doreau să reducă povara impozitelor. Dar ele nu treceau la fapte deoarece se temeau că puteau fi din nou atacate. Între state a intervenit controversa dacă securitatea să preceadă dezarmarea sau dezarmarea să preceadă securitatea. Titulescu propunea ca soluție dezarmarea în etape, considerând Conferința navală de la Londra (1930) un început serios în acest sens. El dorea ca statele mici est-europene să poată să-și reducă armamentele, prea costisitoare pentru ele. Ministrul român considera că numai întărirea Pactului Societății Națiunilor, adică a obligațiilor de asistență militară în caz de agresiune constituia soluția care să concilieze interesele speciale ale statelor mici est-europene cu nevoia generală de dezarmare. El respingea amendamentele propuse care încercau să slăbească articolul 16 al Pactului Societății

¹² *Ibidem*.

Națiunilor, golindu-l de conținut. El se pronunță pentru întărirea sancțiunilor prevăzute în articolul 16 al Pactului Societății Națiunilor pentru cazul unei agresiuni, articol considerat drept "cheia de boltă a Pactului". El susținea că numai prin întărirea sancțiunilor prevăzute în articolul 16 se putea îngreuna sau chiar suprima războiul și în acest fel Pactul Societății Națiunilor se putea armoniza cu Pactul Briand-Kellogg (1928) prin care se renunță la război ca instrument de politică națională. Pactul Briand-Kellogg trebuia integrat în Pactul Societății Națiunilor prin întărirea drepturilor Consiliului Ligii Națiunilor în virtutea articolul 15 al Pactului Societății Națiunilor. Această chestiune a fost amânată de Adunarea Ligii Națiunilor din septembrie 1930, pentru consultarea guvernelor¹³.

Titulescu respingea ideea revizuirii tratatelor propusă de unele state ca soluție pentru menținerea păcii. Teza statelor revizioniste era că Tratatul de Pace erau nedrepte și că fără revizuirea lor pacea nu era posibilă. Ca român, Titulescu spunea că Tratatul de Pace erau drepte, iar ca jurist arăta că revizuirea presupunea consimțământul statului interesat și alte condiții prealabile. Ca om de stat, el a demonstrat că revizuirea nu era în interesul păcii, aducând o serie de argumente. Nimeni nu putea lua drept criteriu principiul naționalităților, care era deja aplicat odată prin Tratatul de Pace și a cărui definiție era controversată. Revizuirea nu putea fi călăuzită nici de criteriul autodeterminării popoarelor, care însemna ca o țară să fie liberă a se fracționa în mai multe state prin propria ei voință și ca astfel alte noi bariere vamale să se adauge celor existente, deja numeroase. Autodeterminarea a fost deja clar exprimată, căci luate ca un tot teritoriile transferate prin Tratatul de Pace erau locuite de majorități impunătoare aparținând țărilor la care au fost alipite. Titulescu proiecta imaginea unui gigantic plebiscit în care, sub pretextul justiției, Europa de la Baltica la Adriatică ar fi intrat în campanie electorală pentru ca fiecare om din fiecare sat sau oraș să răspundă la întrebarea "cărui stat trebuie să-i aparțin?", fapt ce ar cauza conflicte fără precedent între state. Dar chiar dacă revizuirea s-ar înfăptui, tensiunile nu s-ar stinge, ci "numai persoana protestatarilor se va fi schimbat", spunea Titulescu¹⁴.

Ca soluție pentru gravele diferende etnice și teritoriale dintre națiunile europene, Titulescu propunea menținerea suveranității și integrității statelor naționale create sau întregite în 1918 și a granițelor lor consacrate prin Tratatul de Pace, renunțarea la revizionism, schimbarea vechilor mentalități naționalist-șovine, asigurarea drepturilor omului (inclusiv ale persoanelor aparținând minorităților naționale), "spiritualizarea frontierelor" prin înlăturarea barierei vamale din calea liberei circulații a persoanelor și a fluxurilor economice și construirea, pe această bază, a Uniunii Europene propuse de Proiectul Briand. Titulescu și-a exprimat această concepție într-o formă memorabilă: "fruntaria, așa cum a fost concepută în trecut, e o grea povară, oriunde ai așeza-o, căci ea separă oamenii. Așadar, nu mutând frontiera cu câțiva kilometri

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

mai la est sau la vest se servește mai bine pacea. Ceea ce trebuie făcut pentru a asigura pacea este ca popoarele să lucreze pentru a spiritualiza frontiera prin acorduri de tot felul, în special prin acorduri economice în interesul comun. Nu de revizuirea frontierelor are nevoie omenirea, ci de revizuirea propriilor ei judecăți. Și când viața internațională va începe să devină ceea ce trebuie să fie, când ea va asigura omului, oriunde s-ar găsi, drepturile sacre care derivă pur și simplu din ființa lui de om, când noi generațiuni care nu cunosc nimic din urile și prejudecățile noastre ne vor lua locul, fruntaria nu va mai avea importanța exagerată ce are astăzi. O sfortare plină de semnificație în această direcție a făcut-o domnul Briand cu proiectul lui de Uniune Europeană¹⁵.

Dar guvernul englez și presa britanică au întâmpinat proiectul Briand cu ostilitate, aducându-i o serie de critici și de interpretări negative. Combătând aceste critici pe care le considera doar deformări ale ideilor lui Briand, ministrul plenipotențiar român Titulescu făcea, la Universitatea Cambridge și în fața opiniei publice engleze și internaționale, o pledoarie în favoarea planului francez de Uniune Europeană.

S-a spus mai întâi că prin subordonarea economicului față de politic, Memorandumul Briand implica renunțarea la unele dintre drepturile pe care unele state le posedau în temeiul Tratatelor de Pace. Dimpotrivă, sublinia Titulescu, Memorandumul Briand avea la bază respectarea Tratatelor și nu se putea ca aceste tratate să fie respectate doar pentru unele state și pentru altele nu. Mai mult, în dezbaterile de la Adunarea Ligii Națiunilor din septembrie 1930, toate statele europene s-au pronunțat pentru prioritatea economicului în construirea Uniunii Europene, susținând că cel mai important obiectiv de urmărit era rezolvarea crizei economice. Așa fiind, în fața Adunării, cancelarul Schober al Austriei a recomandat aranjamente economice între statele Europei Centrale, iar contele Appony (reprezentantul Guvernului de la Budapesta) a afirmat că concepțiile politice ale Ungariei nu o împiedicau să colaboreze pe terenul economic cu vecinii ei, așa cum o și făcuse de altfel. Această clarificare a situației era "dintre cele mai satisfăcătoare", aprecia ministrul român. România dorea, în 1930, o integrare economică europeană¹⁶.

S-a mai spus apoi că Planul Briand urmărea ca Europa să fie contopită într-un singur stat, ca de pildă Statele Unite ale Americii. Aceasta era o eroare cu privire la propunerea lui Briand, a declarat categoric Titulescu. El arăta că Planul Briand a sugerat o înțelegere între statele europene după modelul înțelegerilor regionale, prevăzute de articolul 21 din Pactul Ligii Națiunilor, în care fiecare stat își păstra deplina suveranitate¹⁷.

Afirmarea că Uniunea Europeană propusă era îndreptată contra Marii Britanii și a statelor americane, a fost combătută de ministrul român, care răspundea că aceste state erau invitate să colaboreze la înfăptuirea planului. Titulescu ironiza suspiciunile

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ *Ibidem.*

diplomației engleze față de Planul Briand, apelând la o exprimare plastică: “Curios complotist mai e și domnul Briand! El invită pe victima lui, pe domnul Henderson, să fabrice împreună bomba destinată a-l ucide!”¹⁸.

Cu autoritatea sa de președinte al Adunării Ligii Națiunilor, Titulescu a contestat ferm afirmația că Uniunea Europeană era îndreptată împotriva Societății Națiunilor. El releva că în răspunsurile lor la Memorandumul Briand toate statele europene au exprimat aceeași idee: “nimic din ce se face nu trebuie să afecteze Pactul Societății Națiunilor; tot ce se face trebuie întreprins în cadrul Societății Națiunilor!”. În același sens, Titulescu punea în evidență un punct important al Memorandumului Briand, care fusese totdeauna lăsat în umbră până atunci: Uniunea Europeană nu avea nici o putere de decizie în chestiunile care erau de competența Ligii Națiunilor. “Si care chestiune nu este de competența Societății Națiunilor, când ea are dreptul să cunoască tot ce afectează pacea lumii?”, întreba retoric președintele forului genevez¹⁹.

Dar ce era Proiectul Briand în concepția lui Titulescu? El considera Planul Briand de Uniune Europeană drept o inițiativă generoasă destinată să apropie popoarele europene, pentru a-și rezolva problemele între ele, pe cale amiabilă, pentru a se consacra apoi cu mai multă tărie împlinirii obligațiilor lor de membri ai Ligii Națiunilor. “Din punctul de vedere al prezentului, Uniunea Europeană astfel concepută, este singura soluție pentru a menține pacea între popoare. Din punctul de vedere al viitorului, ea poate să constituie germele unei vieți internaționale noi și atât de binefăcătoare, încât mintea noastră actuală, produs al luptei și al suferinței, nu o poate cuprinde încă”, exclama profetic omul de stat român, în 1930²⁰.

În viziunea sa, întreaga lume trebuia să conștientizeze “adevărul că, în ciuda confruntărilor, în ciuda divergențelor, omenirea formează un singur trup”, iar “ceea ce leagă pe om de om este mai important decât ceea ce îl poate despărți pe terenul intereselor naționale”.

Mesajul pacifist și paneuropeanist al Președintelui Adunării Ligii Națiunilor, adresat opiniei publice engleze și internaționale, a fost receptat și în România, fiind publicat și de presa centrală de la București²¹.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Adevărul* din 16 decembrie 1930, N. Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 337-355.